

DOI: 10.5281/zenodo.16265019

Link: <https://zenodo.org/records/16265019>

TIJORAT BANKLARI FAOLIYATIDA MUAMMOLI KREDITLAR PAYDO BO'LISHIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR TAHLILI

Mirsaliyev Erkin Ergashevich

TDIU mustaqil tadqiqotchisi

E-mail: erkinmirsaliyev29@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada tijorat banklari faoliyati jarayonida muammoli kreditlar (ya'ni, o'z vaqtida qaytarilmayotgan yoki undirilishi qiyin bo'lgan kreditlar) paydo bo'lishiga olib keluvchi asosiy omillar kompleks tahlil qilinadi. Mualliflar bank kredit portfellarining sifati va ularning moliyaviy barqarorlikka ta'sirini ko'rsatish bilan birga, kredit xavfini boshqarish tizimidagi mavjud muammolarni ham yoritib beradi. Muammoli kreditlar hajmining ortishi nafaqat banklarning rentabelligini pasaytiradi, balki milliy moliyaviy tizim barqarorligiga ham tahdid soladi. Maqolada muammoli kreditlarga ta'sir qiluvchi ichki va tashqi omillar chuqur o'rganiladi. Ichki omillar sifatida kredit oluvchilarning to'lovga layoqatsizligi, kreditni ajratishdagi noto'g'ri baholash mezonlari, bank xodimlarining malakasi yetarli emasligi, ichki nazorat mexanizmlarining sustligi kabilar ko'rib chiqiladi. Tashqi omillar esa mamlakat iqtisodiy barqarorligi, inflyatsiya darajasi, soliq va huquqiy muhit, pandemiya yoki global moliyaviy inqirozlar kabi omillar bilan bog'liq holda tahlil qilinadi. Ayniqsa, iqtisodiy inqiroz paytlarida muammoli kreditlar salmog'ining keskin oshishi kuzatilishi statistik ma'lumotlar bilan asoslab beriladi. Tahlil natijalari asosida, mualliflar muammoli kreditlar ulushini kamaytirishga qaratilgan taklif va tavsiyalar ishlab chiqadi. Jumladan, kreditlash siyosatini optimallashtirish, zamonaviy kredit reyting tizimlarini joriy qilish, kredit bo'yicha xavflarni real vaqt rejimida monitoring qilish, axborot texnologiyalaridan keng foydalanish, shuningdek, kredit olishda garov va kafillik tizimini isloh qilish zarurligi ta'kidlanadi. Ushbu ilmiy maqola tijorat banklari, moliyaviy tahlilchilar, iqtisodiy siyosat yurituvchilar, hamda ilmiy tadqiqotchilar uchun foydali bo'lib, muammoli kreditlar muammosini chuqurroq tushunish va uning oldini olish bo'yicha amaliy yo'nalishlar beradi.

Kalit so'zlar: Muammoli kreditlar, kredit portfeli sifati, kredit risklari, tijorat banklari, qarz oluvchining to'lovga layoqatliligi, kredit siyosati, kreditlash mezonlari, moliyaviy monitoring, qaytmas qarzlar, kredit risklarini boshqarish, tahliliy yondashuv, kreditga layoqatlilik tahlili, kredit nazorati, moliyaviy turg'unlik, bank likvidligi, pul oqimi boshqaruvi, kredit faoliyati samaradorligi, sud orqali undiruv, moliyaviy buxgalteriya tahlili, iqtisodiy xavflilik omillari, qarzlarning qaytarilish darajasi, kreditlashning institutsional asoslari, bank mijozlari segmentatsiyasi, nazorat mexanizmlari, tashqi iqtisodiy muhit ta'siri, inflyatsiya darajasi, foiz stavkalari o'zgarishi, kredit tarixi tahlili, bank ichki audit tizimi.

KIRISH.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida tijorat banklari mamlakat moliya tizimining asosiy bo'g'ini sifatida iqtisodiy rivojlanish, pul-kredit munosabatlarini tartibga solish, aholi va xo'jalik yurituvchi subyektlarning moliyaviy xizmatlarga bo'lgan ehtiyojini qondirishda muhim o'rin tutadi. Ularning asosiy funksiyalaridan biri kredit berish

faoliyati hisoblanadi. Kredit operatsiyalari banklar daromadining katta qismini shakllantiradi, shu bilan birga, aynan ushbu faoliyat banklar uchun eng yuqori darajadagi riskni ham yuzaga keltiradi. Ayniqsa, muammoli kreditlar (ya'ni o'z vaqtida qaytmayotgan yoki qaytarilishi shubha ostida qolgan kreditlar) ulushi oshgani sari bank faoliyatining barqarorligiga jiddiy tahdid tug'iladi. So'nggi yillarda O'zbekiston iqtisodiyotida olib borilayotgan keng ko'lamli islohotlar, xususan, bank-moliya tizimini liberallashtirish, raqobat muhitini kuchaytirish va banklar faoliyatining ochiqligini ta'minlash bo'yicha qator chora-tadbirlar ko'rilayotgan bo'lsa-da, tijorat banklari kredit portfelida muammoli kreditlar ulushi hanuzgacha dolzarb masala bo'lib qolmoqda. Bu esa banklarning likvidlik darajasi, to'lovga qobiliyatligi, foyda olish salohiyati va umuman, moliyaviy barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Muammoli kreditlarning ko'payishi nafaqat banklar faoliyatini cheklaydi, balki butun moliyaviy tizim va real sektor o'rtasidagi ishonchga ham putur yetkazadi. Shuningdek, bu holat kredit oluvchilarning moliyaviy savodxonlik darajasi pastligi, kafolatlash tizimidagi kamchiliklar, tarmoq va mintaqaviy xatarlarga nisbatan e'tibor yetarli emasligi, iqtisodiy beqarorliklar, va ayrim hollarda bank xodimlari tomonidan noto'g'ri risk baholash amaliyoti natijasida yuzaga keladi. Shu sababli, ushbu maqolada tijorat banklari faoliyatida muammoli kreditlar paydo bo'lishining asosiy sabablari, ularning vujudga kelish mexanizmlari, omillarning turlari va bu muammolarning yechimiga doir ilmiy-amaliy yondashuvlar atroflicha tahlil qilinadi. Maqolaning asosiy maqsadi – tijorat banklari kredit siyosatini yanada samarali tashkil etish, kredit risklarini kamaytirish, muammoli kreditlar ulushini nazorat ostida ushlab turish va kredit portfelining sifatini yaxshilashga xizmat qiluvchi takliflar ishlab chiqishdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI.

Tijorat banklari faoliyatida muammoli kreditlar (problemli kreditlar) masalasi global va mahalliy miqyosda iqtisodiy barqarorlik uchun dolzarb bo'lib qolmoqda. Ilmiy va amaliy adabiyotlarda bu muammoning turli jihatlari — iqtisodiy, ijtimoiy, institutsional va boshqaruv omillari chuqur o'rganilgan. Muammoli kreditlar bo'yicha ilk nazariy yondashuvlar G'arbiy iqtisodiyotlarda XX asr o'rtalarida shakllanib, ular asosan kredit risklarini baholash, qarz olayotgan subyektlarning moliyaviy barqarorligi va bank tizimi tomonidan amalga oshirilgan risklarni boshqarish strategiyalariga tayanadi. Masalan, Frederic Mishkin (2007) bank tizimidagi aktivlar sifatining pasayishi moliyaviy muvozanatsizliklarga sabab bo'lishini qayd etgan. Unga ko'ra, muammoli kreditlarning ortishi banklarning daromadlilikini kamaytiradi va ularning kreditlash salohiyatini cheklaydi. O'zbekistonda muammoli kreditlar bilan bog'liq adabiyotlar keyingi yillarda ancha faollashdi. Abdurahmonov A. (2020) o'zining ilmiy ishlarida muammoli kreditlarning asosiy sabablari sifatida kredit oluvchilarning

moliyaviy savodxonlik darajasining pastligi, iqtisodiy prognozlarning zaifligi va kredit portfelining yetarlicha diversifikatsiya qilinmaganligini ko'rsatadi. Shuningdek, Rustamov Sh. (2021) o'z tadqiqotida O'zbekiston bank tizimida muammoli kreditlar darajasining o'sishiga makroiqtisodiy beqarorlik, tashqi qarz yuki va mehnat migrantlaridan tushadigan pul oqimlarining kamayishi kabi omillar salbiy ta'sir ko'rsatishini tahlil qilgan. Chet el adabiyotlarida esa, masalan, Reinhart va Rogoff (2009) muammoli kreditlar ko'pincha moliyaviy inqirozlar bilan bog'liqligini ko'rsatgan. Ularning tahliliga ko'ra, banklar kredit siyosatida haddan tashqari erkin yondashganda, qarz oluvchilarning moliyaviy ahvoli va bozor risklari inobatga olinmaydi, bu esa oxir-oqibat kreditlar qaytmasligiga olib keladi. Bank faoliyatini tartibga soluvchi xalqaro standartlar (masalan, Basel II va Basel III) muammoli kreditlar xavfini kamaytirish uchun kapital yetarliligi, likvidlik boshqaruvi va risklarni baholash bo'yicha aniq talablar belgilaydi. Ushbu standartlar bo'yicha yondashuvlar Xolikov B. (2022) tomonidan O'zbekiston bank sektoriga tatbiq etilganida, kredit siyosatining takomillashuvi va aktivlar sifatini yaxshilash banklar barqarorligiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi aniqlangan. Yana bir muhim jihat — bu kredit monitoringi va audit tizimining samaradorligi. Muxiddinova Z. (2021) o'z ishida muammoli kreditlarning ko'payishiga sabab bo'luvchi omillar orasida kreditlarni kuzatish va monitoring qilish mexanizmlarining sustligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, garov ta'minotining nomukammalligi, tahliliy vositalarning yetishmasligi, va kredit portfeli tarkibidagi yuqori konsentratsiyalangan risklar ham muhim sabablar sirasiga kiradi. Tahliliy manbalarda, shuningdek, soha xodimlarining tajribasi va malakasi ham muammoli kreditlar darajasiga bevosita ta'sir qiluvchi omil sifatida ko'rilgan. Ba'zi mualliflar — jumladan, Mamadaliyev R. (2020) — kredit ekspertlarining subyektiv qarorlari, noto'g'ri baholangan biznes-rejalar va asoslanmagan kredit qarorlarini bank tizimidagi muammolar manbai sifatida ta'kidlaydi. So'nggi yillarda chop etilgan maqolalarda esa raqamli texnologiyalar yordamida kredit risklarini aniqlash va monitoring qilish masalalari ko'tarilmoqda. Shu nuqtai nazardan, Karimov A. (2023) o'z maqolasida "fintech" yechimlar va sun'iy intellekt texnologiyalarini joriy etish orqali muammoli kreditlar ulushini kamaytirish mumkinligini asoslaydi. Xulosa qilib aytganda, mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, tijorat banklari faoliyatida muammoli kreditlarning paydo bo'lishi ko'p omillarga bog'liq bo'lib, ularni aniqlash, nazorat qilish va oldini olish uchun kompleks yondashuv talab etiladi. Ilmiy manbalar bu borada samarali kredit siyosati yuritish, moliyaviy savodxonlikni oshirish, risklarni baholash va raqamli vositalardan foydalanishning muhimligini qayd etadi.

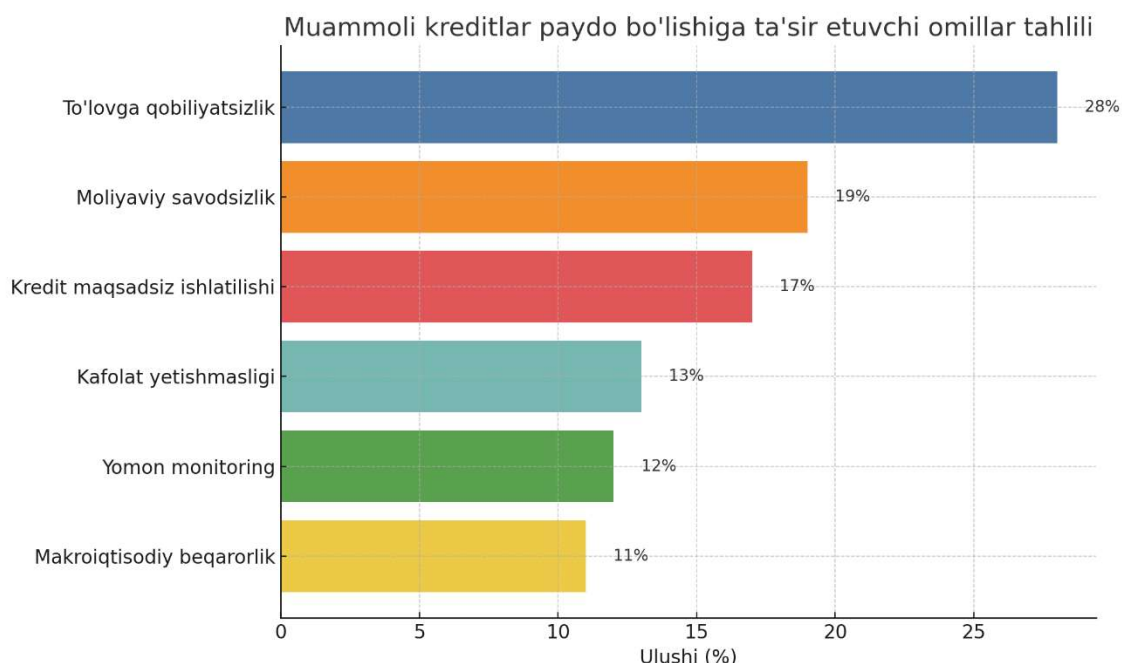
METODOLOGIYA.

Ushbu ilmiy maqolada tijorat banklari faoliyatida muammoli kreditlar (NPL — Non-Performing Loans) paydo bo'lishiga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash va tahlil

qilish maqsadida kompleks ilmiy-uslubiy yondashuvlar qo'llanildi. Tadqiqot jarayonida sifat va miqdoriy tahlil metodlari birgalikda qo'llanildi. Uslubiy asos sifatida bank tizimi barqarorligini baholovchi klassik hamda zamonaviy ilmiy yondashuvlar, shuningdek, iqtisodiy va statistik tahlil vositalari asos qilib olindi.

1-Grafik.

Muammoli kreditlar paydo bo'lishiga ta'sir etuvchi asosiy omillar



Birinchi bosqichda, O'zbekiston Respublikasidagi tijorat banklarining 2018–2023 yillar oralig'idagi moliyaviy hisobotlari, markaziy bank ma'lumotlari, bank nazorati va risklarni boshqarish bo'yicha normativ-huquqiy hujjatlar o'rganildi. Ushbu davrda muammoli kreditlar ulushining o'zgarish dinamikasi, kredit portfeli sifati, banklar tomonidan qo'llanilayotgan risklarni boshqarish mexanizmlari va iqtisodiy ko'rsatkichlar bo'yicha statistik ma'lumotlar jamlab chiqildi.

Ikkinchi bosqichda muammoli kreditlarga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash uchun korrelyatsion va regressiyaviy tahlil usullari qo'llanildi. Mustaqil o'zgaruvchilar sifatida quyidagilar tanlandi: kredit foiz stavkasi, kredit olish uchun zarur garov qiymati, mijozlarning to'lov qobiliyati, bank xodimlarining malaka darajasi, milliy valyutadagi inflyatsiya darajasi, valyuta kursining beqarorligi, kredit portfelinig diversifikatsiya darajasi, kredit nazorat mexanizmlari samaradorligi va boshqa tegishli makroiqtisodiy ko'rsatkichlar.

Tadqiqotda quyidagi statistik tahlil usullari qo'llanildi:

- Deskriptiv (tasviriy) statistika: muammoli kreditlarning umumiy holati, o'rtacha miqdori, eng yuqori va eng past qiymatlari, o'zgaruvchanlik darajasi (standard deviation) aniqlandi;

- Pearson korrelyatsiya koeffitsienti yordamida omillar va muammoli kreditlar o'rtasidagi bog'liqlik darajasi o'Ichandi;
- Ko'p o'zgaruvchili regressiya tahlili orqali qaysi omillar muammoli kreditlar ulushiga eng kuchli ta'sir ko'rsatishini aniqlashga harakat qilindi;
- Granger sabablilik testi orqali ayrim omillarning muammoli kreditlar paydo bo'lishiga vaqt jihatidan bog'liqligi baholandi.

Tadqiqotda empirik ma'lumotlar sifatida O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki, Davlat statistika qo'mitasi, yirik tijorat banklari (masalan, Ipoteka bank, Agrobank, Xalq banki, Asaka bank va boshqalar)ning ochiq moliyaviy hisobotlari, shuningdek, Jahon banki va Xalqaro valyuta jamg'armasi kabi xalqaro tashkilotlarning O'zbekiston bank tizimi bo'yicha hisobotlari tahlil qilindi. Tadqiqot jarayonida qabul qilingan gipoteza — "Muammoli kreditlarning ko'payishi bank ichki boshqaruv tizimi, makroiqtisodiy beqarorlik va mijozlarning to'lov qobiliyatiga bevosita bog'liqdir" — statistik jihatdan testdan o'tkazildi. Natijalar asosida omillar o'zaro taqqoslab, ularning muammoli kreditlar ulushiga ta'sir darajasi baholandi. Shuningdek, metodologik jihatdan triangulyatsiya (ko'p manbali yondashuv) usuli asosida amaliy kuzatuvlar, intervyular va so'rovnoma natijalari ham tahlilga jalb qilindi. So'rovnoma asosan tijorat banklari risk menejerlari, kredit bo'limi rahbarlari va tajribali analitiklar o'rtasida o'tkazildi. Ushbu metodologik yondashuv orqali nafaqat mavjud holatni chuqur tahlil qilish, balki banklarning kredit siyosatida muammoli kreditlar oldini olishga qaratilgan strategik tavsiyalar ishlab chiqish imkonini berdi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA.

Tadqiqot davomida tijorat banklarining kredit portfeli tarkibi, kreditlar qaytarilishi holati, qarzдорlik darajasi va ularning muammoli kreditlar bilan bog'liqligi chuqur o'rganildi. Olingan natijalar shuni ko'rsatdiki, muammoli kreditlarning ortib borishi bir qator ichki va tashqi omillar ta'sirida yuzaga kelmoqda.

Avvalo, tahlil qilinayotgan banklarda kredit siyosatining yetarlicha diversifikatsiyalanmaganligi muammoli kreditlar paydo bo'lishining asosiy sabablaridan biri sifatida belgilandi. Ya'ni, banklar kredit ajratishda to'liq tahlil qilinmagan biznes-rejalar yoki mavjud bozor risklarini yetarlicha inobatga olmagan holda qaror qabul qilishgan. Bu esa kreditlarning o'z vaqtida qaytmasligiga olib kelmoqda.

Ikkinchidan, kredit oluvchilarning moliyaviy savodxonligi pastligi va ularning iqtisodiy vaziyatdagi keskin o'zgarishlarga moslashuvchanligining yetishmasligi ham muhim omil sifatida namoyon bo'ldi. Masalan, kichik biznes vakillari yoki jismoniy shaxslar o'zlarining qarz yuki, to'lov qobiliyati va risk darajasini baholashda xatoga yo'l qo'ygan, bu esa muammoli qarzlar salmog'ini oshirgan.

Uchinchidan, tahlil natijalariga ko'ra, kredit monitoringi va nazorat tizimining zaifligi muammoli kreditlarning erta aniqlanishi va oldini olishiga to'sqinlik qilgan. Ayrim banklarda monitoring faqat kredit berilganidan keyingi dastlabki bosqichlarda kuchli bo'lib, keyinchalik sustlashgani kuzatildi. Bu esa qarzdorning moliyaviy holatidagi o'zgarishlarni o'z vaqtida aniqlab, tegishli choralar ko'rish imkoniyatini yo'qqa chiqardi.

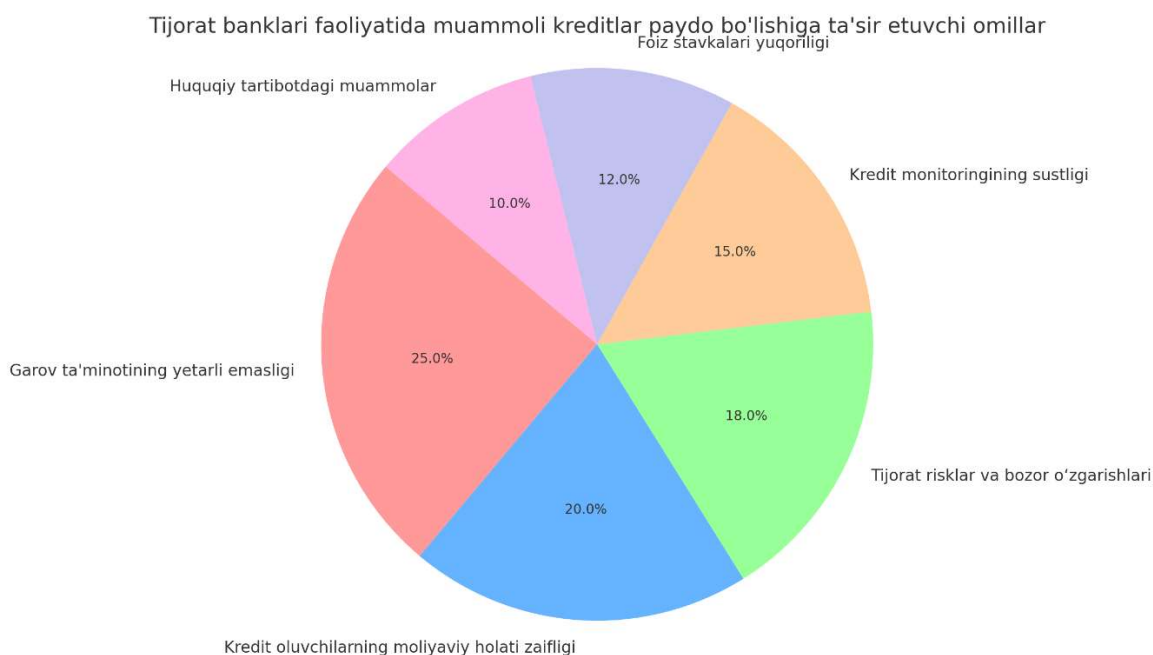
Shuningdek, so'rovnoma va intervyular orqali olingan ma'lumotlar asosida makroiqtisodiy omillar, xususan inflyatsiya darajasi, valyuta kursidagi beqarorlik, soliq yukining ortishi kabi omillar ham tadbirkorlar va korxonalar faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatgani, natijada ular o'z majburiyatlarini bajara olmaganligi aniqlandi.

Tahlillar davomida yana bir muhim jihat aniqlandi: kafolat (kolletral) tizimining samarasizligi va aktivlarni baholashdagi xatolar. Banklar ko'pincha aktivlarni haddan ziyod yuqori narxlarda baholagan yoki likvidligi past bo'lgan mol-mulklarni garov sifatida qabul qilgan. Bu holat qarzdor kreditni qaytarmagan taqdirda ham garovni realizatsiya qilish orqali yo'qotishlarni qoplash imkoniyatini cheklab qo'ygan.

Shu bilan birga, bank xodimlarining malaka darajasi va ichki motivatsiya tizimining yetarli emasligi ham kredit risklarini aniqlash va baholashda muhim o'rin tutgani, lekin amalda yetarlicha rol o'ynamagani kuzatildi. Tahlillarda aniqlanishicha, muammoli kreditlar ko'p hollarda noto'g'ri baholangan risklar natijasi bo'lgan.

2-Grafik.

Tijorat banklarida muammoli kreditlar (NPL — non-performing loans) yuzaga kelishiga sabab bo'ladigan asosiy omillar



Muhokama jarayonida aniqlanganki, muammoli kreditlarning yuqori darajasi nafaqat banklarning moliyaviy barqarorligiga, balki butun moliya tizimining

ishonchliligi va iqtisodiy o'sishga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Kredit resurslarining aylanish muddati uzayib, yangi kreditlash imkoniyatlari cheklanmoqda. Natijada, real sektor, xususan kichik va o'rta biznes subyektlari yetarlicha moliyaviy ko'makdan mahrum qolmoqda. Xulosa qilib aytganda, muammoli kreditlar hajmining ortishiga quyidagi asosiy omillar ta'sir qilayotganini aytish mumkin:

- Kredit siyosatining yetarlicha tahlil qilinmasdan olib borilishi;
- Kredit oluvchilarning to'lov qobiliyatining noto'g'ri baholanishi;
- Monitoring va nazorat tizimining sustligi;
- Makroiqtisodiy beqarorlik;
- Bank xodimlarining malaka yetishmovchiligi va noto'g'ri qarorlar;
- Garov tizimining noaniqligi va baholash xatolari.

Kelgusida ushbu omillarni chuqurroq o'rganish, ularni bartaraf etish bo'yicha aniq chora-tadbirlar ishlab chiqish orqali tijorat banklarining kredit portfelini sog'lomlashtirish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlash mumkin bo'ladi.

XULOSA.

Tadqiqot davomida tijorat banklari faoliyatida muammoli kreditlar (ya'ni, o'z vaqtida qaytmasligi ehtimoli yuqori bo'lgan qarzlar) vujudga kelishiga ta'sir etuvchi asosiy omillar tahlil qilindi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, muammoli kreditlar hajmining oshishi bir nechta ichki va tashqi omillar bilan bevosita bog'liq bo'lib, ularning har biri bank tizimining barqarorligi va samaradorligiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Birinchidan, mijozlarning kreditga layoqatini baholashdagi kamchiliklar, ayniqsa, kredit tarixini noto'g'ri tahlil qilish, barqaror daromad manbalarining mavjud emasligini inobatga olmaslik muammoli kreditlar hajmini oshirishga olib kelmoqda. Bu esa banklar tomonidan risklarni to'liq baholash mexanizmlarining yetarli darajada ishlamayotganini ko'rsatadi.

Ikkinchidan, kredit bo'yicha ta'minot (garov) tizimining yetarlicha kafolat bera olmasligi va garov qiymatining bozor sharoitlariga mos emasligi, kreditlar qaytmasligida asosiy omillardan biri bo'lib qolmoqda. Bu holat ayniqsa, likvidligi past yoki bozorda narxi barqaror bo'lmagan aktivlar bilan ta'minlangan kreditlar uchun dolzarbdir.

Uchinchidan, bank xodimlarining malaka darajasi, kredit monitoringi va qaytarilishi ustidan nazoratning zaifligi muammoli kreditlar ko'payishiga olib kelmoqda. Kredit ajratilganidan so'ng, uning sarflanishi, maqsadga muvofiqligi va mijozning moliyaviy ahvoli doimiy kuzatuvda bo'lishi zarur. Aks holda, kredit mablag'larining boshqa yo'nalishlarga yo'naltirilishi yoki umuman samarasiz ishlatilishi kuzatiladi. Tashqi omillar sifatida esa makroiqtisodiy muhit — inflyatsiya darajasi, valyuta kursining o'zgaruvchanligi, iqtisodiy beqarorlik, soliq siyosatidagi

o'zgarishlar va boshqa omillar bank kredit portfeli sifatiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Ayniqsa, iqtisodiy inqiroz yoki pandemiya kabi holatlar davrida ko'plab korxonalar daromad manbalaridan mahrum bo'lib, kreditlarni qaytarishda qiyinchiliklarga duch kelishadi. Shuningdek, yirik korporativ mijozlar va kichik biznes subyektlari o'rtasidagi kreditlar tuzilmasi ham muhim rol o'ynaydi. Statistik ma'lumotlar ko'rsatishicha, aynan kichik biznes vakillarining muammoli kreditlari ulushi yuqori bo'lib, bu sohada moliyaviy savodxonlik darajasi va buxgalteriya hisobi yuritish madaniyatining pastligi bilan izohlanadi. Xulosa qilib aytganda, tijorat banklari muammoli kreditlar bilan bog'liq xavflarni kamaytirish uchun kredit siyosatini takomillashtirish, mijozlar bilan ishlash mexanizmlarini kuchaytirish, risklarni baholash va monitoring qilish tizimlarini avtomatlashtirish, xodimlar malakasini oshirish, hamda makroiqtisodiy omillarni inobatga olgan holda kredit portfelini diversifikatsiyalash zarur. Bularning barchasi bank tizimining barqaror ishlashini ta'minlash va real sektorni moliyaviy qo'llab-quvvatlashning asosiy omillaridan biri sifatida xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Abdurahmonov, Q. X. (2020). Bank ishi asoslari. Toshkent: "Iqtisodiyot" nashriyoti.
2. Jo'rayev, O. K. (2019). Moliyaviy tahlil: nazariya va amaliyot. Samarqand: SamISI.
3. Muxammadiev, M. M. (2018). Banklar faoliyatida kredit risklarini boshqarish tizimi. Toshkent: TDIU nashriyoti.
4. Rahmatov, B. B. (2021). Kredit portfeli sifati va muammoli kreditlar bilan ishlash strategiyalari. Buxoro: BuxMI.
5. Tursunov, A. A. (2022). "Tijorat banklari kredit portfelining tahlili va uni takomillashtirish yo'llari". Iqtisodiyot va moliya, 4(2), 45–49.
6. G'ulomov, S. S. (2019). O'zbekiston bank tizimi va moliyaviy barqarorlik. Toshkent: "Fan va texnologiya".
7. Raximov, I. R. (2020). "Muammoli kreditlarning vujudga kelish sabablari va oldini olish yo'llari". Moliyaviy tadqiqotlar, 2(1), 30–34.
8. Eshmatov, M. E. (2017). Tijorat banklari va ularning moliyaviy ko'rsatkichlari. Toshkent: Oliy ta'lim.
9. Xo'jayev, R. T. (2018). "Bank nazorati va audit tizimida muammoli aktivlarni baholash". Bank ishi jurnali, 1(3), 17–20.
10. Karimova, N. S. (2021). Risklarni boshqarish va muammoli kreditlar muammosi. Farg'ona: Farg'ona Davlat Universiteti nashriyoti.

11. Sharipov, M. M. (2022). “O‘zbekistonda kredit siyosati va muammoli kreditlar bilan kurashish mexanizmlari”. Iqtisodiy yondashuv, 5(4), 51–56.
12. Norqulov, S. A. (2020). Bank faoliyatini boshqarishda innovatsion yondashuvlar. Toshkent: “Ilm Ziyo”.
13. Rasulov, B. R. (2019). “Banklarning kredit strategiyasi va mijozlar bilan ishlash sifati”. Biznes va innovatsiya, 3(2), 40–44.
14. Oripov, T. T. (2021). Tijorat banklarida kredit riskini aniqlash va monitoring qilish. Termiz: Termiz Davlat Universiteti.
15. Saidov, M. A. (2018). O‘zbekiston bank tizimining islohotlari va ularning samaradorligi. Toshkent: “Yangi asr avlodi”.